

Доц. др СРЋАН ВУКАДИНОВИЋ

СИСТЕМСКО–СТРУКТУРАЛНИ ЧИНИОЦИ РАСПАДА ЈУГОСЛАВИЈЕ ПОЧЕТКОМ 90–их ГОДИНА ХХ ВИЈЕКА

1. Увод

Распад Југославије почетком 90–их година, распад државе и поретка који је у њој владао, тема је која је третирана у великом броју чланака различитог предметног обухвата и различите дисциплинарности. Међу текстовима наведеног садржаја доминирали су они чији је карактер био више политичко–пропагандни или политичко–инструментални него аналитички. Настојећи да у одређеном моменту пропагандно утичу на некога или нешто, односно инструментализујући свој циљ у датом тренутку, а имајући у виду стање јавног мњења у југословенском друштву крајем 80–их и почетком 90–их година тумачење догађаја у текстовима који су били једнострано заокупљало је већу пажњу штампе, новина, електронских медија, научних часописа и публикација. Текстови аналитичког карактера били су малобројни.

Међутим, и поред инструменталне функције коју су имали у одређеном тренутку текстови политичко–пропагандног карактера, заједно са аналитичким текстовима, концентрисали су значајан број чињеница, размишљања и анализа о феномену распада Југославије.

Велики је број чинилаца којима је у многобројним текстовима посвећена пажња и који су по мишљењу аутора имали пресудну или једну од пресудних улога у распаду бившег југословенског друштва. Заједничко свим чиниоцима је, с једне стране, да су они веома сложени и испреплетани када је у питању њихов удио у генерирајућим противурјечностима које су кулминирале распадом, а с друге стране – сви чиниоци нијесу класификовани у системску анализу. Чак и веома мали број радова аналитичког карактера није, изузев неколико изузетака, поку-

шао систематизовати на научноистраживачкој основи чиниоце распада.

Због тога се као веома важан, у циљу потпунијег разматрања распада Југославије, намеће проблем класификовања великог броја сложених чинилаца распада југословенске државе и поретка који је владао у њој. Постоји мноштво чинилаца који су довели до распада Југославије, а њихова "класификација омогућава инвентар спознаја, упозорава на комплексност, онемогућавајући брзоплети редукционизам, отвара истраживачку иницијативу властитим празнинама, позива на синтезу равнодушном разумевању."¹

Класификацију чинилаца распада југословенског друштва могуће је остварити интердисциплинарним истраживачким програмом са великим бројем пројеката и потпројеката. Мултидисциплинарна истраживања (историјска, социолошка, економска, психолошка) омогућила би да се класификују сви чиниоци који су довели до распада Југославије. Истраживачки поступак осим класификације подразумева и одређена објашњења разлога који су утицали на "слом друштва."

Будући да је класификовање чинилаца распада могуће извести на неколико начина или варијанти, у овом раду класификацију ћемо извршити с аспекта система и друштвене промене, односно промене која је у основи социолошког карактера. Чиниоци распада Југославије нијесу производ само сметњи у функционисању система, већ су резултат диспропорција и нефункционисања друштвених подсистема (политичког, економског, културног и др.), односно друштвене структуре. За сваку класификацију чинилаца важно је да се она врши према степену општости, при чему је битно разграничити поједине чиниоце по значају. Издвајање чинилаца по значају је само ствар аналитичког поступка.

2. Чиниоци распада

Чиниоци распада Југославије су они који су егзистирали у ближем и даљем окружењу од југословенског друштва, док су унутрашњи у самом друштву. И спољни и унутрашњи чиниоци могу се класификовати по основу неколико општих и специфичних критеријума. Обје групе чинилаца имају идентичне опште критеријуме класификације који представљају системски и структурални аспект друштвених процеса и промена. Ипак треба нагласити да је улога унутрашњих чинилаца у распаду Југославије много комплекснија од улоге коју су имали спољни чиниоци.

¹ Младен Лазић, *Друштвени чиниоци распада Југославије*, "Социолошки преглед", Београд, 1994, 2, стр. 155–156.

2.1. Спољни чиниоци распада

Спољни чиниоци се дијеле на оне који су дуже трајали, односно испољавали се током дужег временског периода и као такви имали утицаја на распад Југославије, и оне који су били краћег временског трајања и у одређеном тренутку својим дејством придонијели разарању ткива државе и поретка у њој. Спољни чиниоци, такође, имају свој системски и структурални карактер. Системски карактер спољних чинилаца дефинисан је системом односа у међународној заједници и функционисањем социјализма као друштвено–економског система. Структуралност спољних чинилаца одређује функционисање или несклад подсистема глобалног система међународних односа (најупечатљивији је несклад између политичких и економских система постиндустријског друштва и социјалистичког друштва).

2.1.2. Спољни чиниоци дугог трајања

Међу спољним чиниоцима дугог трајања који су утицали на распад Југославије и који имају системски карактер посебан значај има криза социјализма која је кулминирала политичким и економским сломом овог друштвено–економског система. Елементи системске кризе социјализма назирани су се 70–их година XX вијека, да би крајем овог раздобља и почетком 80–их постали видљиви у свој дубини манифестовањем кроз штрајкове, националне нетрпељивости и сукобе у многим земљама социјализма. Локалне манифестације системске кризе испољене су у "прашком прољећу", покрету "Солидарност" у Пољској, тзв. "обустанов рада" у Југославији, сукобима и примјеном мјера репресије у Кини и неким областима бившег Совјетског Савеза (Јерменији, Азербејџану) превазишле су оквире просторног амбијента у којем су се јавиле и започеле дестабилизацију система. Низ системских мјера учињен на плану ревизије партијског монополизма, системских рјешења о својини, реформи у културно–научној сфери, економским односима са међународним субјектима био је блокиран системским механизмима, што је показало да социјализам као систем не располаже "са прилично развојних потенцијала и манипулативног простора" путем којих би се постепено преображавао.² Блокада и отпори промјенама су системско–структуралне природе и у појединим социолошким анализама се указује на супротстављање трансформацији социјализма као система што се репродукује и рафинира из монопола власти, из структуре запослених,³ а отпор према промјенама већи је

² Миодраг Ранковић, *Деформације и границе друштвеног развоја*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1989, стр. 15–16.

³ Бранко Прибићевић, *Реформе у социјалистичким земљама – историјски контекст, мотиви, оцјене и изгледи*, "Социјализам", Београд, 1986, 12, стр. 141–151.

код радно ангажованих појединаца егалитарне, него код радно ангажованих појединаца неегалитарне оријентације.⁴ Системско–структурални механизми су блокирали обнову и ревитализацију система, што је довело до слома социјализма као доминантног друштвеног система у земљама Источне Европе и Југославије. Крах "реал социјализма" је важан спољни системски чинилац распада поретка који је у Југославији егзистирао, иако је социјализам југословенског типа по својим структурним обиљежјима битно другачији од социјализма у земљама Источне Европе 70–их година XX вијека.

Развој модерног друштва карактеришу друштвени односи у којима се стално јављају претпоставке за друштвени развој. У статичном друштву умјесто таквих претпоставки јављају се механизми развојне блокаде. Статичност социјалистичког друштва као посебног проузроковала је распад конкретног друштва (југословенског). Под статичним друштвима се подразумевају она у којима се владајући начин производње може трајније репродуковати, а да претпоставке (развој производних снага) на којима се одвија репродукција остану у непромијењеном облику.⁵ У статичном друштву се претпоставке друштвеног развоја не јављају као нужне. Статично друштво карактерише репродукција друштвених односа "и када је систем стационаран тј. када нема раста",⁶ што за динамичко друштво представља стање кризе. Динамична друштва су она у којима се репродукција владајућег начина производње одвија на начин који подразумева трајно мијењање затечених услова производње (Лазих, 1994. б.:29). У динамичном друштву егзистирају услови и претпоставке који систем присиљавају да се стално развија. Статично друштво настоји да учврсти елементе стагнантности онемогућавајући развој претпоставки динамичног друштва. Развој елемената статичности друштва доводи до стања у коме друштво нагризају унутрашње противурјечности и слабости које кулминирају распадом, разарањем и урушавањем друштва. Статичност друштва је генерирајући фактор распада социјализма као друштвено–економског система, а самим тим и југословенског друштва као органског дијела тога поретка.

2.1.3. Спољни чиниоци крајког њрајања

Спољни чиниоци који су дјеловали у веома кратком временском интервалу имали су велики ефекат у распаду југословенског друштва. Не може се поуздано тврдити да су они припремани у једном дужем

⁴ Вељко Рус и Владимир Арзеншек, *Рад као судбина и слобода*, "Либер", Загреб, 1984, стр. 117.

⁵ Младен Лазих, *Систем и слом*, "Филип Вишњић", Београд, 1994, б. стр. 29.

⁶ Младен Лазих, *У сусрећ зашвореном друштву*, "Напријед", Загреб, 1987, стр. 36.

интервалу, већ су, прије, резултат насталих међународних околности у промјени структуре моћи и сфере утицаја појединих земаља.

У европском простору крајем 80–их као регионална сила уздиже се Њемачка. Своје мјесто у врху хијерархије моћи и утицаја у Европи Њемачка је могла остварити у ситуацији када њени интереси нијесу били у супротности са интересима глобалне силе – САД. Сједињене Америчке Државе су свој интерес и улогу арбитра у распаду читавог једног друштвено–економског система усмјериле на распад бившег Совјетског Савеза, док су Њемачкој препустиле улогу "демонстратора моћи" у случају Југославије.

Њемачка је успјела да наметне своју вољу осталим чланицама Европске заједнице, и поред противљења неких од њих, и издејствује подршку Словенији и Хрватској за издвајање из Југославије. На тај начин јасно је било да је дошло до промјене на хијерархијској лествици структуре моћи у Европи.

Значајну подршку осамостаљивању бивших република – чланица југословенске федерације дао је и Ватикан, будући да је у Југославији доминирало некатоличко становништво чиме је у таквој заједници утицај Свете столице био ограничен.

Спољни чинилац кратког интензитета који је испољио посебну ефективност и био повод за почетак рата у Југославији је међународно признање Словеније, Хрватске и БиХ. И у овом случају су до изражаја дошли "демонстрациони ефекти" Њемачке као нове регионалне силе "која ће контролисати европски простор" (Лазић, 1994. а.: 157).

Поред подршке издвајању из Југославије, и каснијег међународног признања појединих република, земље чланице Европске заједнице су их и економски и војно помагале. Познати су различити облици захвалности Словеније и Хрватске међународним факторима од проглашавања почасних грађана, преко подизања споменика и естрадних остварења захвалности појединим високим представницима Њемачке и Аустрије и великодостојницима Ватикана.

Већина наведених спољних чинилаца кратког трајања била је присутна и у почетним фазама распада Југославије када је и даље водећу улогу и пресудан утицај у "југословенској драми" имала Њемачка са још неким земљама ЕЗ (Аустрија). Међутим, увидјевши да су изгубиле утицај на збивања у Југославији и на цијелом Балкану, Сједињене Америчке Државе, које су све до априла 1992. године заступале став да Југославија треба да остане цијела и да не треба мијењати спољне и унутрашње границе, преузимају водећу улогу и признају као већ готов чин издвајање Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине.

2.2. Унутрашњи чиниоци

Унутрашњи чиниоци распада Југославије су сложенији од спољних. На распад су утицали системски унутрашњи чиниоци који су производ специфичности и карактеристика друштвеног система који је владао у Југославији и структурални које детерминише структура подсистема организације друштвеног система. Социјализам као систем односа у којем је егзистирало југословенско друштво није јасно разграничио подсистеме, већ је долазило до мијешања политике у економију, културу или неки други подсистем. Унутрашњи чиниоци, као и спољни имају своју дужину трајања, јер су се "обликовали /развијали у времену, при чему су неки од њих дугог трајања, неки средњег, док се неки појављују у специфичним датим историјским околностима" (Лазичић, 1994. а.: 157). Класификација унутрашњих чинилаца у овом раду неће бити извршена на основу дужине њиховог трајања, већ, с обзиром на специфичности друштвеног система "друге" Југославије, оправданије је чиниоце распада класификовати на оне који су резултат општих карактеристика поретка (системске) и разлагање тога поретка на неколико потцјелина – димензија (структуралне).

2.2.1. Системски чиниоци

Системске чиниоце распада Југославије чине: системско–историјски, системско–политички, системско–економски, системско–културни и системско–социјалнопсихолошки чиниоци.

2.2.1.1. Системско–историјски чиниоци

Прије класификовања системско–историјских чинилаца неопходно је навести специфичности историјско–системског карактера "прве" Југославије.

Југославија је настала после Првог свјетског рата, и то одлукама најужих политичких елита и спољнополитичким инсистирањем међународног фактора, прије свега, Француске и Енглеске. Овако конституисана државна творевина имала је доста противурјечности између својих конституената. Југославију су твориле чланице које су до тада егзистирале у различитим облицима државног уређења и различитим облицима друштва. Југославија је настала одлуком уских владајућих елита, а не народа који су живјели на тим територијама и који су се у управо завршеном рату налазили на супротним странама. У Првом свјетском рату Србија се налазила на страни побједничке коалиције, док су се Хрвати и Словенци налазили на страни поражене Хабзбуршке монархије, што је утицало да у "првој" Југославији Србија контролише главне полуге система и власти (државни апарат, војску, полицију и др.). Тај моменат је опетеређивао односе унутар "пр-

ве" Југославије сталним трвењима на националној основи и то прије свега, између Срба и Хрвата.

Догађања у току Другог свјетског рата показала су сву дубину противурјечности између народа који су конституисали Југославију. Већина хрватског становништва подржавала је квислиншку Независну Државу Хрватску, док је на другој страни четнички покрет имао своје присталице међу Србима.

Послије Другог свјетског рата комунисти су настојали да успоставе нову организацију државе, сурово се обрачунавајући са припадницима усташког и четничког покрета. Покушало се да се односи између сукобљених народа, а прије свега између Срба и Хрвата ставе у раван равноправности и федерализације, а повучене су и нове републичке границе које нијесу биле државне. Комунистичком идеологијом односи између Срба, Хрвата и других народа који су сво вријеме представљали чинилац раздора југословенске заједнице за извјесно вријеме су амортизовани. Системско–историјски контекст односа између појединих народа у "другој" Југославији био је веома снажан "иницијатор" испољавања разних национализама крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XX вијека. Испољена шовинистичке и националистичке тежње држава је сузбијала репресијом војног и полицијског апарата, а не контролом путем демократских институција којих у условима партијске државе и једнопартијског монопола није заправо ни било. Први снажнији националистички покрет у "другој" Југославији појавио се на Косову под паролом "Косово република" крајем 1968. године. Још снажније националистичке конотације имао је "масовни покрет" у Хрватској 1971. године. Националистички покрети се јављају и у другим републикама, истина нешто слабијег интензитета него прва два. Идеја о "националним државама" добија све више замаха и институционализује се уставним амандманима, а касније и Уставом из 1974. године, што већ представља системско–политичке чиниоце. Међутим, процес "националне државности" није могао да буде завршен до средине 80–их година, иако је тадашња Југославија фактички постојала као конфедерација националних држава. Средином 80–тих година "самоурушавањем" Савеза комуниста и основних системских институција (Скупштине, Владе, Армије) долази до подстрекавања и расприревања шовинистичких и националистичких расположења, а "када се на јавној сцени појавио и српски популизам, вртлог национализма добио је ново убрзање и још већу разорну моћ."⁷ Заправо, национализам је у појединим периодима више или мање растао (Попов, 1918 : 15) прије него што је националистичка идеологија преузела

⁷ Небојша Попов, "Дружи марш" *йреврајника*, "Република", Београд, 1998, август, стр. 13–14.

потпуну доминацију над друштвом, државом и системом. Док је развој осталих сегмената друштва био стагнантан, национализам се ширио и развијао да би кроз рат срушио бившу Југославију и створио нове суверене националне државе. При томе је структура бившег југословенског друштва потпуно разорена.

Свако друштво у свом историјском развоју, послје одређеног периода, формулише скалу вриједности. На њој се налазе многе варијабле које представљају вриједносне обрасце. Такође, у системско–историјској равни друштво дефинише и специфичне обрасце за тзв. "назадовање". Уобличени систем вриједности, односно назадовања "зависи од тога да ли је један глобални план развитка историјски већ завршен и, ..., да ли је, односно колике су могућности датог друштва да контролише сопствени развитак" (Ранковић, 1989 : 26). Системско–историјски облик развоја југословенског друштва био је стагнантан, с обзиром на то да је стагнација у развоју представљала стање стабилитета, за разлику од друштва која су стабилни систем вриједности обезбјеђивала путем сталног раста.

2.2.1.2. Системско–политички чиниоци

Системско–политички чиниоци који су утицали на распад Југославије проистичу из структуре владајућег друштвеног система и центрације моћи међу његовим саставним сегментима. Разне врсте монопола у југословенском друштву довеле су до нефункционисања система као цјелине (утицај једног подсистема на друге). Ауторитарни механизми у сваком од ових подсистема су производили дуго тињајућу, а прикривану кризу која је кулминирала кризом цјелокупног друштвено–политичког система. Заправо, "криза функционисања тога система" је разорила владајући поредак у Југославији крајем осамдесетих и почетком деведесетих година.

Доминантну карактеристику системско–политичких чинилаца представља идеолошки монопол. Креирање најзначајнијих системских општих и правних аката, као и доношење важних и мање важних одлука, прво је пролазило идеолошке филтере једнопартијског монизма.

Децентрализација савезне државе извршена је Уставом из 1974. године под идеолошким оправдањем даљег развоја друштвеног система и равноправности свих народа. Међутим, овај Устав је афирмисао државност република и као полусуверених националних држава. Са конфедералним елементима у свом саставу овај уставни акт је предвиђао функционисање савезне државе по принципу договора република. Умјесто тога, управљање државом сводило се на (не) договоре републичко–националних и партијских елита. Основни интереси ових групација су били групни и национални, са чиме су се растакали елементи ионако лабилне југословенске федерације. У том процесу управљања, прво су нерационално заокружене националне економије, а

затим постепено растакане савезне институције (финансијске, спољнополитичке, царинске, полиција, војска, итд.). Посљедице растакања Југославије као државе на основу одредби Устава из 1974. године биле су нарочито видљиве крајем 80–их и почетком 90–их година, односно после смрти Јосипа Броза и сламања утицаја партијског монопола, који су својом харизмом и концентрацијом моћи одржавали кавко–такво јединство и функционисање савезне државе.

Два до тада, макар наизглед стабилизирајућа системско–политичка чиниоца: Савез комуниста и ЈНА показали су недораслост за заустављање и рјешавање противурјечности по националном основу. Савез комуниста се самоурушио, а ЈНА се хомогенизовала по националном кључу, и од ње је касније настало неколико националних армија.

Типичан системско–политички чинилац који је утицао на распад Југославије, а производ је начина функционисања социјалистичког система, јесте начин организовања и концентрисања моћи владајуће класе (Лазих, 1987 : 76). Хијерархијски положај у југословенском друштву владајуће елите су обезбјеђивале концентрацијом моћи на врху пирамиде, што је изазивало отпоре припадника друштвених група које су биле на нижим хијерархијским нивоима у циљу обезбјеђивања њиховог значајнијег утицаја у структури моћи. Када је уставним рјешењима извршена дисперзија моћи на нивоу Југославије, дошло је до међусобних сукоба републичких владајућих елита. После првих вишестраначких парламентарних избора у Југославији, 1990. године, владајуће републичке елите су се конституисале од припадника вјерско–националистичких партија и коалиција које су или побједиле на тим изборима или имале снажан утицај на формирање власти. Сукоби тако конституисаних републичких владајућих олигархија представљали су "покретачку снагу државног распада" (Лазих, 1994. а.:161) и увод у крвави рат на југословенским просторима.

2.2.1.3. Системско–економски чиниоци

Економски чиниоци системског карактера резултат су статичности југословенског социјалистичког друштва које није могло да осигура економски рат, већ је економска криза била системско својство поретка (Лазих, 1994.б.:161).

У свим економским документима и развојним стратегијама југословенског друштва декларативно је истицано "јединствено и слободно југословенско тржиште." Међутим, у активностима спровођења и остваривања економске политике оно је механизмима успоравања промјена и развојних процеса било блокирано.

Основну системску карактеристику представљале су диспропорције у економској политици Југославије. Диспропорције су биле присутне у цјелокупној привреди, међу појединим привредним областима, међу привредним гранама и међу предузећима.

Економске токове у Југославији карактерише и државни монопол у привреди. Иако су у изградњи привредне структуре и материјалне основе, макар само декларативно, били заступљени неки други облици управљања, ипак је централно–плански модел био доминантан. Међутим, централно–плански модел економске политике присутан је и у земљама високо развијеног техничко–технолошког и научног нивоа. За разлику од тих земаља, које су високо развијене у економском смислу, такав модел економских токова у Југославији није донио очекивани, односно идеолошко–политички инаугурисан развојни циљ садржан у конституисању егалитарног друштва. Развој планиран и дефинисан на такав начин није донио задовољавајући ниво квалитета живота, као богатију потрошњу и праведнију дистрибуцију сходно потребама појединаца–припадника егзистирајућих друштвених група.

Конфедерални елементи југословенске зајенице довели су до заокруживања и затварања републичких економија. Економске везе међу републикама су слабиле, а смањивао се и проток роба и капитала преко републичких граница. Доношене су различите мјере "заштите" сопствених економских интереса, као што је случај са увођењем царина од стране Владе Републике Србије на робу произведену у Словенији. Обично су се економски конфликти преносили на терен политике, што је све повећавало републичко–националне антагонизме.

2.2.1.4. Системско – културни чиниоци

На основу историјско–системске компоненте конституисања југословенске државе, можемо закључити да су народи који су је творили имали различити ниво културе свијести. Припадали су различитим културним и цивилизацијским круговима, што је утицало и на њихову културну оријентацију.

Карактеристика системског дјеловања у култури у југословенском друштву је доминантан утицај идеологије на сферу културног дјеловања и културног стваралаштва. Идеолошки монопол је могао у појединим републикама утицати више на културу, док је у другима тај утицај био мањи. С обзиром на окренутост различитим културама и на прикривене, а не рационално разријешене националне конфликти утицаји државног и системског растакања Југославије прво су се пласирали у различитим културним сферама дјеловања.

2.2.1.5. Системско–социјално–психолошки чиниоци

Чиниоци који су утицали на распад Југославије, а системско–социјално–психолошког карактера су, представљају друштвену свијест (не)спремности појединаца и читавих социо–професионалних група да прихвате иновације и промјене у политичкој сфери дјеловања и економији. Нестабилност и несигурност је социјално–психолошка карактеристика личности које су се нашле у амбијенту развојних промјена

и економских реформи. Изузетно су јаки били осјећаји наводног маргинализовања личности у процесу различитих дјеловања, па се отпори новим обрасцима понашања не јављају само од "носилаца система", него су отпор давали и они појединци и групе који ни прије покушаја увођења промјена нијесу имали значајнијег учешћа у структури моћи.⁸

2.2.2. Структурални чиниоци

Структурални чиниоци који су утицали на распад Југославије су: структурално–историјски, структурално–политички, структурално–економски, структурално–културни и структурално–социјално–психолошки.

2.2.2.1. Структурално–историјски чиниоци

Криза југословенског друштва у разним областима дјеловања била је евидентна, већ 70–их година XX вијека. О њој се јавно почело говорити тек почетком 80–их година. Заправо, прве године осме деценије овога вијека, су период када почињу да се израђују, не баш успјешно, анализе, програми и мјере превазилажења стагнантног развоја у сфери политичког система и економије, као и у неким другим областима. Разне анализе функционисања политичког система, програми економске стабилизације и слични документи нијесу имали неког значајнијег ефекта у превазилажењу кризе. Заостатак у времену, од периода када је криза постала видљива до периода када се о њој почело јавно говорити, један је од чинилаца који су утицали на распад политичког и економског поретка у Југославији.

2.2.2.2. Структурално–политички чиниоци

Структурално–политички чиниоци распада Југославије у великом броју случајева преплићу се са системско–политичким чиниоцима.

Значајан чинилац у растакању политичке структуре Југославије су резултати првих вишестраначких избора у Југославији. Под снажним притисцима међународне заједнице извршена је плурализација југословенског друштва у циљу његове укупне демократизације. Процес демократског конституисања Југославије био је нужан да би се спровела реформа политичког и економског система коју је заговарала тадашња савезна влада. Међутим, у свим републикама су се формирале контраелите које су настојале срушити актуелне и анахроне владајуће елите позивима на реваншизам због прошлих времена, на политику и владавину каме и ножа. Националистичке и националне

⁸ Љубомир Маџар, *Све наше привредне реформе*, "Гледишта", Београд, 1986, 7–8, стр. 121–124.

елите са својим радикалним захтјевима, који су распаљивали страсти народа, успјели су да потисну дотадашње владајуће елите и преузму власт. Изузетак Србије у овом случају је лако објашњив раније формираним, под окриљем власти, популистичким покретом (Јазић, 1994. б.: 163), док је исти тај популистички покрет, нешто раније, 1989. године, својим непосредним дјеловањем довео до промјене владајућих елита у Црној Гори.

2.2.2.3. Структурално–економски чиниоци

Повећање продуктивности у Југославији ослањало се на квантитативне чиниоце раста (на радној снази), а не на квалитативне чиниоце засноване на техничко–технолошком процесу. Показатељи о привредном расту били су засновани на броју запослених и бројчаном смањењу незапослености, а не на техничко–технолошкој опремљености рада.

Економска криза која је дуго била прикривана продубљивала се све више структурним тешкоћама садржаним у диспропорцијама и фаворизовању појединих привредних грана. У југословенском друштву важније је било у којој привредној грани се ради, него како стручно и колико се ради.

Такође, диспропорција великих, средњих и малих предузећа је представљала структурни моменат развоја југословенске привреде који је имао и одговарајућу "системску логику". Фаворизован је развој великих предузећа без обзира на њихову успјешност, а запостављан развој мањих профитабилних предузећа, нарочито оних чију је власничку структуру представљала приватна својина.⁹

Посебан структурно–економски чинилац који је имао важан утицај у економским превирањима представљао је процес својинске трансформације. Транзиција југословенског друштва је отпочела са нејасно одређеним циљевима, путевима, методама, средствима, као и начином саме трансформације.

2.2.2.4. Структурално–културни чиниоци

Један од видљивих системско–структуралних чинилаца распада Југославије представља дјеловање и ангажовање интелигенције крајем 80–их и почетком 90–их година. Са истим жаром са којим су "опслуживали" идеологизирани систем једнопартијског монопола, велики број југословенских интелектуалаца је на сличан начин своје услуге ставио на располагање национално владајућим режимима и елитама. Културни простор сваке југословенске републике је био обојен доминантно националним бојама.

⁹ Теа Петрин, *Криза мале привреде*, "Глобус", Загреб, 1986, стр. 186–206.

2.2.2.5. Структурално–социјално–психолошки чиниоци

Структурално–социјално–психолошке чиниоце распада Југославије представља свијест појединаца који егзистирају у статичном друштву какво је било и југословенско. Свијест статичног друштва је подцјелина укупне друштвене свијести. У статичном друштву појединци конституишу једнозначну свијест о друштвеним односима у којима живе. Свијест статичног друштва није заснована на претпоставци мијењања затечених друштвених односа. Свијест одређеног друштвеног реалитета је статична у условима у којима друштвене промјене нијесу изражене и у којима се не увиђа условљеност свијести са развојем друштвених услова. За разлику од друштва статичног карактера, у динамичном друштву могуће је испољавање активистичке природе свијести, као и уочавање њене повезаности са друштвеним условима. На тај начин може се говорити о друштвеној и активистичкој укоријењености свијести која је резултат, не сваког друштвеног искуства, већ друштва специфичног карактера и ситуације.¹⁰ Активистичка природа свијести указује да свијест припадника одређеног друштва није аутономна, него је повезана с друштвеним утицајима.

3. Умјесто закључка

Друштвени чиниоци који су утицали на распад Југославије и владајућег поретка у њој представљају комбинацију спољних и унутрашњих фактора. При томе је много значајније и сложеније дејство унутрашњих чинилаца, и то нарочито системских. Распад Југославије као државе одвијао се упоредо са сломом социјализма као друштвено–економског система.

Од спољних чинилаца на распад југословенског друштва почетком 90–их година пресудно су утицали криза и крах социјализма. Социјализам је имао низ препрека или проблема системско–структуралног карактера. Овај систем економских односа није се развијао на властитој основи, већ у правцу превладавања капиталистичке основе. У систему није постојала могућност преласка у својину појединаца ничег осим индивидуалних средстава потрошње. Нијесу се признавале разлике по основу хијерархијског разврставања појединаца по друштвеним положајима, иако су се прећутно признавале неједнаке индивидуалне обдарености и способност као природне привилегије. Све те системско–структуралне противурјечности биле су присутне и у југословенском друштву као дијелу једног ширег друштвено–системског

¹⁰ Карл Манхајм, *Идеологија и ушћица*, "Нолит", Београд, 1978, стр. 7–9.

концепта. Управо те системско–структуралне тешкоће кулминирајуће су утицале на распад југословенског друштва, јер се "није успјело с артикулисањем неизбјежних радикалних реформи", за што су постојале "системско–структуралне блокаде".¹¹ Одлучујућу улогу у производњи структурне кризе и "структурне блокаде" у Југославији имао је статични карактер социјализма. Динамични моменти који би систем присиљавали да се развија нијесу постојали, па је статичност друштва била основни и генерирајући фактор распада друштва, државе и владајућег поретка.

Системски и структурални чиниоци распада Југославије представљају веома сложен и испреплетан сплет односа и релација. Сви су ови чиниоци утицали на распад Југославије већим или мањим интензитетом, већом или мањом разорном снагом.

Намјера овога рада била је да формулише одређени класификацијски оквир системско–структуралних чинилаца који су утицали на распад Југославије. Разврставање чинилаца по интензитету разорности коју су имали и распаду Југославије није вршено, а то није ни био циљ рада, будући да се тако нешто може утврдити путем квантитативног и квалитативног дијела мултидисциплинарног истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

Болчић, Силвано, *Развој и криза југословенског друштва у социолошкој перспективи*, СИЦ, Београд, 1983.

Драгичевић, Адолф, *Визија и збиља*, "Аугуст Цесарец", Загреб, 1986.

Голубовић Загорка, *Криза идентитета савременог југословенског друштва*, "Филип Вишњић", Београд, 1988.

Корошић, Маријан, *Југословенска криза*, "Напријед", Загреб, 1989.

Лазић, Младен, *У сусрет зајвореном друштву*, "Напријед", Загреб, 1987.

Лазић, Младен, *Систем и слом*, "Филип Вишњић", Београд, 1994. а.

Лазић, Младен, *Друштвени чиниоци распада Југославије*, "Социолошки преглед", Београд, 1994.б., 2.

Манхајм, Карл, *Идеологија и уједиња*, "Нолит", Београд, 1978.

Маџар, Љубомир, *Све наше привредне реформе*, "Гледишта", Београд, 1986, 7–8.

Петрин, Теа, *Криза мале привреде*, "Глобус", Загреб, 1986.

¹¹ Миодраг Ранковић, *Распад социјалистичких друштвених система у Европи*, "Социолошки преглед", Београд, 1994, 2, стр. 139.

Прибићевић, Бранко, *Реформе у социјалистичким земљама – историјски контекст, мошви, ошйори и изглед*, "Социјализам", Београд, 1986, 12.

Попов, Небојша, *"Дрући марш", йреврайника*, "Република", Београд, 1998.

Ранковић, Миодраг, ур., *Деформације и границе друшйвеног развйика*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1989.

Ранковић, Миодраг, *Распад социјалистичких друшйвених система у Европи*, "Социолошки преглед", Београд, 1994, 2.

Рус, Вељко и Арзеншек, Владимир, *Рад као судбина и слобода*, "Либер", Загреб, 1984.

Секулић, Душко, *Друшйвено–економске реформе у југословенском друшйву*, Институт друштвених наука, Београд, 1984.

Dr. Srdjan Vukadinović

SYSTEMIC–STRUCTURAL FACTORS OF DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

S u m m a r y

Social factors which influenced the disintegration of Yugoslavia and ruling order in it, represent a combination of external and internal factors. External are those which existed in closer and more distant surrounding of Yugoslav society, whereas the internal ones are in the society itself. Both external and internal factors may classify on basis of a few general and specific criteria. Both of the groups of factors have got identical general criteria of classification which represent systemic and structural aspect of social processes and changes.

External factors divide into those which lasted longer, respectively they became apparent during a longer time period and as such they had impact on disintegration of Yugoslavia, and those which lasted shorter and in specific moment they contributed by their effect to destruction of state's tissue and its order. External factors, also, have their systemic and structural character. Systemic character of external factors was defined by system of relations in international community and functioning of socialism as social–economic system. The structurality of external factors determines functioning or disharmony of sub–systems of global systems of international relations (the most obvious is the disharmony among the political and economic systems of postindustrial and socialist societies).

Internal factors of disintegration of Yugoslavia are more complex than the external ones. The disintegration was influenced by systemic internal factors which are the product of specific features and characteristics of social system which was in power in Yugoslavia, and the structural ones which are determined by the structure of sub-systems of social system organisation. Socialism as a system of relations in which Yugoslav society existed, did not distinguish the sub-systems clearly, so that economics was interfering of politics into the economy, culture or some other sub-system.

Internal factors, as well as the external ones have their period of lasting because they were shaped, respectively developed in time, where some of them are of long lasting, some of medium one, whereas some occur in specific given historical circumstances.

In combination of external and internal factors of disintegration of Yugoslavia many significant and more complex is the effect of internal factors, especially the systemic ones. Disintegration of Yugoslavia as a state developed parallel with collapse of socialism as social economic system.

Among all factors which influenced the disintegration of Yugoslavia at the beginning of nineties, crisis and destruction of socialism were decisive. Socialism had a number of hindrances and problems of systemic-structural character. This system of economic relations has not developed on its own basis, but in direction of overcoming the capitalist basis. In the system there was no possibility of transition to individual property of everything except of individual resources of consumption. The differences were not being recognised on basis of hierarchic classification of individuals according to social positions, although the unequal individual talents and capabilities used to be tacitly recognised as natural privileges. All those systemic-structural contradictions were present also in Yugoslav society as a part of one wider social - systemic concept. Exactly those systemic-structural difficulties had a culminating impact on disintegration of Yugoslav society, as it was not managed to articulate the inevitable radical reforms for which there existed systemic-structural blockades. Static character of socialism has had a decisive role in production of structural crisis and structural blockade in Yugoslavia. There were no dynamic moments which would force the system to develop, so that the static character of the society was a basic and generating factor for disintegration of the society, state and ruling system.

Systemic and structural factors of disintegration of Yugoslavia represent a very complex and interwoven complex of relations. All these factors have influenced the disintegration of Yugoslavia with bigger or smaller intensity, greater or smaller destruction force.